

АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ТЕМ У СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ КИТАЮ¹

Ї. ЛЮ
*доктор права, професор школи
державного управління і права,
директор науково-дослідного
центру проблем права
(Далянський політехнічний університет, Китай)*

РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ У КИТАЇ

У стародавньому Китаї існувало безліч правових теорій, однак без чіткого розуміння юриспруденції. Лише на початку ХХ ст. вона виникла як дисципліна. Розвиток юриспруденції у Китаї, починаючи з ХХ ст., пройшов кілька етапів.

Період становлення (кінець ХІХ ст. — 1949 р.)

Цей етап охоплює період від реформи права з останніх років існування династії Цін наприкінці ХІХ ст. до народження Китайської Народної Республіки у 1949 р. Після поразки, якої Китай зазнав від Великої Британії в Опіумній війні у 1840 р., почалася модернізація системи права. З появою західної школи правової думки до Китаю з Японії прийшла концепція «юриспруденції», яку, як академічну дисципліну, почали викладати у китайських університетах [1]. Першим із науковців, який почав використовувати у своїх працях термін «юриспруденція», став Лян Цичао. У книзі «Історія китайської юриспруденції» він використав історичні та компаративні методи для аналізу академічних шкіл правової думки в історії Китаю і порівняв традиційну китайську правову думку з буржуазною західною. Він стверджував, що Китай має перейняти західну політичну і правову систему, щоб стати багатою країною з могутньою армією і верховенством права [2].

Синьхайська революція, яка відбулася у 1911 р., поклала край понад двотисячолітній феодальній монархії, створивши Республіку Китай. У період з 1910 р. до 1940 р. на кількох факультетах університетів Китаю почали викладати курси, що стосувались як юриспруденції загалом, наприклад, «Загальна теорія права», «Вступ до права» тощо, так і зачіпали основи конституційного, кримінального, цивільного, процесуального права тощо [3, с. 64].

¹ Переклад з англійської мови. Наукове редагування перекладу С. Максимова.

Період, позначений впливом з боку Радянського Союзу (1949–1978 рр.)

Після створення Китайської Народної Республіки у 1949 р. правові кодекси¹ Китаю були швидко відкинуті, натомість були здійснені спроби створити систему соціалістичного права як копію системи Радянського Союзу. З початку 50-х років ХХ ст. китайською мовою було перекладено багато підручників із радянського права, а викладати у китайських університетах стали запрошені з СРСР професори права. У той період курс теорії права називався «Теорія держави і права». Після виникнення конфлікту між Китаєм і СРСР та початку культурної революції до усієї діяльності у правовій сфері ставилися з підозрою як до контрреволюційної, внаслідок чого правова система була зруйнована.

Період реформ і відкритості суспільства (1978–2011 рр.)

У 1978 р. відбувся третій пленум ХХІ з'їзду Центрального Комітету Комуністичної партії Китаю, який проголосив провідний принцип «свободи думки і пошуку істини», яким і розпочався процес реформування і відкритості Китаю. На початку 1980-х років посилення верховенства права і його процвітання стали двома провідними темами у сфері теорії права. У кінці 1980-х років дослідження науковців були спрямовані на реформування права і політичну реформу, а також модернізацію правової системи. Протягом вказаного періоду у Китаї було надруковано багато праць теоретиків західної юриспруденції. Починаючи з 90-х років дослідження науковців були присвячені правам людей, праву і ринковій економіці, верховенству права, постмодерністській юриспруденції, праву і глобалізації, праву і гармонійному суспільству [4].

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ КИТАЮ*Верховенство права (rule of law) і верховенство людини (rule of man)*

В історичному плані верховенство людини відігравало провідну роль у традиційному китайському суспільстві. На початку 50-х років відбулася жвава дискусія щодо «верховенства права і верховенства людини». Однак на той час, через вплив ідеології «лівих», більшість людей були згодні з тим, що верховенство людини краще за верховенство права. Протягом періоду «культурної революції» система права зазнала повного краху [5].

У 1978 р. уряд Китаю розпочав реалізацію стратегії реформ і відкритого суспільства. Верховенство людини і верховенство права стали новою темою для правової спільноти Китаю у 1979 р. Професор Лі Буюнь та інші вчені 2 грудня 1979 р. опублікували статтю «Нам треба практикувати верховенство соціалістичного права» у газеті «Гуанмін Дейлі», яка викликала палку дискусію щодо верховенства людини і верховенства права. Завдяки цій дискусії юридична спільнота поступово дійшла консенсусу і підтвердила цінність верховенства права. Відтоді «верховенство права» стало напрямом і метою реформування і створення відкритого суспільства [6].

Як основоположник офіційної в КНР політики реформ і відкритості, Ден Сяопін проголосив за мету політичну реформу як побудову соціалістичної

¹ Уряд Гоміндана створив «Повну книгу шести кодексів», яка являла собою збірку з шести основних законів, включаючи Конституцію та комерційний, цивільний, цивільно-процесуальний, кримінальний і кримінально-процесуальний кодекси.

демократії і дотримання верховенства права. У своїй статті «Про реформування системи партійного та державного керівництва» (1980 р.) він наголосив на тому, що був час, коли замість права ми використовували політику, поважали особистий авторитет й ігнорували функцію права, і це не лише призвело до страшних бід протягом десяти років «культурної революції», а й викликало інтерес у нашій політичній системі до верховенства права, протилежній таким явищам, як «бюрократизм, надмірна концентрація влади, патріархальна система, пожиттєве перебування на керівних посадах і система усіх типів привілеїв». В іншій статті «Про проблеми реформування політичної системи» (1986 р.) Ден Сяопін зазначив, що ми маємо належним чином організувати взаємини між верховенством права і верховенством людини за допомогою реформ.

Відомий учений Го Даохуей зазначив, що в основі верховенства права лежить конституційне право, Конституція є захистом прав громадянина, авторитетом і наглядцем за державною владою. Тому в межах верховенства права варто впровадити соціалістичний конституціоналізм, забезпечити демократизацію правової системи, створити законодавство відповідно до Конституції, яке здатне захистити політичні права і свободи громадян, забезпечити більш активну участь громадян у політичному житті країни і здійсненні контролю стосовно діяльності державних органів» [7].

У книзі «Вибрані праці щодо верховенства права та верховенства людини», виданій видавництвом «*Social Sciences Academic Press*» у 2003 р., зібрано 30 статей стосовно верховенства права та верховенства людини. У цьому виданні ми можемо знайти різні перспективи і погляди на верховенство права та верховенство людини, починаючи з 1978 р.; серед основних тем – верховенство соціалістичного права, модернізація і верховенство права, поєднання верховенства людини і верховенства права, народна демократія і верховенство права, історичний аналіз верховенства людини і верховенства права тощо.

Права громадянина і права людини

Старовинне китайське право засноване на злочині і покаранні, там відсутні чіткі поняття прав та обов'язків. Західні юридичні концепції суб'єктивних прав і обов'язків були привнесені до Китаю після двох Опійських війн у ХІХ ст. У 1949 р. Китай повністю перейшов на соціалістичне право, і відтоді наріжним каменем юриспруденції стала класова теорія, західну буржуазну доктрину права піддавали критиці, і така ситуація тривала аж до середини 80-х років ХХ ст.

Перша загальнонаціональна конференція із фундаментальних категорій права була організована у 1988 р. у місті Чанчунь. На ній було досягнуто консенсусу: права й обов'язки є серцевиною і сутністю законодавства й основною категорією юриспруденції. Учасники повністю відкинули правову теорію класової боротьби і підтримали використання прав та обов'язків для відновлення базової категорії юриспруденції нової ери. Невдовзі потому два вчених, Чжан Гуанбо та Чжан Веньсянь, надрукували в журналі «Прагнення до істини» статтю «Сприйняття прав та обов'язків як базової категорії відбудови нашої системи теорії права», де систематизували цю ідею [8].

У 2007 р. у видавництві академічних суспільних наук було надруковано книгу «На шляху до ери прав людини: дослідження розвитку громадянських прав у Китаї» (за редакцією Ся Юна). Це монографія, присвячена правовим

проблемам, що виникли в ході проведення політики реформування суспільного ладу Китаю. Починаючи з еволюції у сприйнятті громадянських прав у Китаї, автори монографії провели глибокий аналіз і дослідження юридичного механізму захисту прав громадян, розвитку захисту майнових та особистих прав громадян, захисту прав громадян у системі кримінального права, захисту прав конкретних суб'єктів та прав жінок на освіту у сільській місцевості.

Протягом багатьох років питання прав людини були актуальними питаннями для китайської юриспруденції. Починаючи з 1998 р. у Китаї було створено кілька дослідницьких центрів і наукових інститутів, скликано низку науково-практичних конференцій, присвячених правам людини. У січні 1993 р. було створено Китайську асоціацію досліджень з питань прав людини, яка є найбільшою академічною установою у сфері прав людини в Китаї. Завданнями цієї асоціації є: вивчення китайської та іноземних теорій прав людини, популяризація знань про права людини, сприяння міжнародним обмінам, співробітництву у сфері прав людини, активному розвитку прав людини у Китаї.

Протягом 90-х років учені переклали велику кількість іноземних книг із теорії прав людини, здійснили низку компаративних досліджень з питань прав людини, де основна увага приділялася стосункам між правами людини і суверенності, ефективності прав людини, демократичної політики і прав людини, прав людини і міжнародних стосунків, прав людини і правових гарантій. Книга професора Ся Юна «Походження концепції прав людини» (видавництво Китайського університету з політичних наук, 1992 р.) є авторитетним дослідженням із теми прав людини. Видання складається з двох частин. У першій йдеться про явище і концепцію прав, досліджується їх походження, дається характеристика первісних прав, формування і значення концепції прав та розвиток прав у стародавньому суспільстві. Друга частина книги стосується формування сучасної концепції прав людини, у ній досліджується значення сучасної концепції прав людини, базовий дух і цінності прав людини, а також права людини і китайська традиція.

Із поступовою модернізацією прав у XXI ст. питання прав людини сприймається більш серйозно, особливо після 2004 р., коли до Конституції Китаю було включено доповнення про права людини, а предмет прав людини став обговорюватися більш активно. Спираючись на попередні розвідки з прав людини, учені країни стали обговорювати й аналізувати природу прав людини, прояви системи прав людини, формування прав людини та інші питання. Частина вчених вважала, що права людини беруть свої витoki із людської природи, яка містить два аспекти: природний і соціальний. Інші ж — що права людини є джерелом основоположних прав громадянина, зафіксованих у Конституції країни. Реалізація гарантій прав людини та функцій захисту прав людини залежить від того, чи впроваджено ідеальну конституційну систему [6].

За останні роки уряд і вчені Китаю почали звертати більше уваги на концепцію прав людини з урахуванням китайської специфіки. Так звана концепція прав людини з китайською специфікою включає: а) універсальність принципу прав людини з необхідністю урахування умов окремої країни; б) не лише громадянські й політичні права, а й економічні, соціальні і культурні; народ має право критикувати уряд, і ці права мають бути захищені; в) права на гідне існування і

розвиток — фундаментальні права людини; г) права людини як поєднання прав та обов'язків; г) стабільність і розвиток як передумови реалізації прав людини і верховенство права — гарантія реалізації ідеї захисту прав людини; д) діалог і співпрацю як необхідні елементи розвитку прав людини у світі [9].

Правова традиція і модернізація права

Також актуальним предметом обговорення у сучасній китайській юриспруденції є правова традиція і модернізація права. У Китаї існує власна тривала унікальна правова традиція. У давні часи система права в Китаї, як модель Східної Азії, справляла значний вплив на сусідні країни і була важливою частиною світової правової цивілізації. Після вторгнення у країну західних держав правовий процес був призупинений, тому що Китай був змушений ступити на шлях модернізації права.

Певною мірою модернізацію китайського права можна назвати його наближення до західної традиції, оскільки в сучасний період Китай поступово відходить від власної правової традиції і запозичує чимало із західного права. Через відмінність суспільних традицій Заходу і Китаю перенесення права на чужий ґрунт не завжди проходить успішно. Тому для того, щоб забезпечити повноцінний розвиток системи права Китаю ми повинні зосередитися на місцевих ресурсах китайського права. На сьогодні при модернізації системи права Китаю потрібно звертати увагу на місцеві правові ресурси і враховувати власну правову спадщину. Хоча державі і слід навчитися західного досвіду, однак необхідно взяти до уваги й власні умови і реалії, а не сліпо наслідувати Захід [10].

Починаючи з 90-х років ХХ ст. спеціалісти китайського права стали більше приділяти уваги внутрішнім ресурсам права Китаю, а також звичаєвому і народному праву (крім національного права). У 2004 р. професор Чжу Сулі з факультету права Пекінського університету видав книгу «Верховенство права і його місцеві ресурси», що вийшла у видавництві академічних суспільних наук і права Китайського університету. Її поява викликала занепокоєння у китайських учених стосовно ресурсів національного права Китаю. У цій книзі автор, використовуючи метод соціології права, обговорює низку важливих у сучасному китайському правознавстві теоретичних питань включаючи такі, як правовий плюралізм, правова локалізація, спеціалізація права, ринкова економіка і право, стандартизація правових досліджень, правова традиція та локалізація¹ тощо.

Звичаєве і народне право є також об'єктами дослідження вчених-правників. Звичаєве право — це зібрання обов'язкових правил, оснований на звичаях, що панують у конкретній місцевості; народних правил, що відрізняється від національного права; є переважно сумісним із національним правом, однак інколи між ними можливі конфлікти. Національна асоціація звичаєвого права і народного права була створена у 2005 р., а її перший національний з'їзд відбувся у місті Сінін під проводом голови асоціації Се Хуей, професора Пекінського технологічного інституту. Вирішено, що національна конференція, присвячена

¹ Локалізація (або «коренізація») у цьому випадку означає пристосування якого-небудь правового явища з урахуванням місцевої специфіки. — *Прим. ред.*

звичаєвому праву і народному праву, буде проводитися щорічно. Китайський комітет професіоналів антропології права та Китайський комітет професіоналів соціології були створені у 2011 р., одним із важливих напрямів досліджень цих комітетів є звичаєве і народне право.

Із середини 80-х років, під впливом реформ разом із більшою відкритістю і модернізацією Китаю, фахівці у галузі права розпочали дискусію щодо модернізації та розвитку системи права країни; відтоді й до сьогодні ця тема продовжує активно обговорюватися як одна з найбільш актуальних в юриспруденції. Наукові дискусії точаться навколо концептів, стандартних процесів та ідей модернізації права. Професор Гун Пісян з Нанкінського педагогічного університету опублікував низку книг із цієї тематики, зокрема: «Процес модернізації правової системи Китаю», «Теоретична логіка модернізації права» і «Модернізація китайського права», в яких дається глибокий аналіз системи права у Китаї. Ці праці отримали значний розголос серед академічних кіл країни.

Учені вважають, що модернізація права — це процес трансформації і переходу від верховенства людини до верховенства права, від традиційної правової системи до сучасної системи права. Головна мета модернізації права полягає в тому, щоб просувати вперед дух сучасного права, ключем до якого є реалізація завдань щодо модернізації життя суспільства. Що стосується шляхів реалізації реформи правової системи, то серед науковців-правників існує щодо цього три основні теорії. Перша стосується «правової реформи», в ній утверджується ідея, що модернізація права у Китаї відрізняється від західної моделі: уряд має відігравати активну й провідну роль у процесі модернізації права. Друга — «трансплантації права» означає, що у процесі модернізації правової системи Китаю доцільно запозичити передову систему права західних країн. Третя теорія спрямована на «місцеві ресурси», стверджуючи, що законодавство є динамічним відбитком місцевих знань, оскільки не існує жодних універсальних принципів, норм або систем, а тому здійснюючи модернізацію системи права Китаю слід враховувати місцеві ресурси [6].

Право і гармонійне суспільство

Досягнення соціальної гармонії та побудова кращого суспільства — це одвічне прагнення людства. Термін «гармонія» походить від грецького іменника *ρμονία*, що означає «з'єднання, згода», який в свою чергу походить від дієслова *ρμόζω*, що можна перекласти як «звести воєдино, з'єднати». Він застосовувався переважно в тій сфері мистецтва, яка нині називається словом «музика», в той час як сам термін «музика» первісно в грецькій мові використовувався для означення всього спектру мистецтв. У Стародавній Греції він означав поєднання контрастних елементів: більш високої ноти з нижчою.

«Гармонія» виступає також базовою категорією у традиційній китайській філософії. Як вважали древні китайські мислителі, «гармонія» — це мирний і толерантний спосіб життя. Сучасний китайський вчений Люй Хун за допомогою семантичного аналізу пояснює значення китайських ієрогліфів 和谐 (*He Xie* — гармонія), зазначивши: у дослівному значенні цього словосполучення «хе се», «хе» означає людей, які забезпечені їжею одягом, а «се» — усіх, хто має право говорити.

Від початку процесу реформування і відкритості країни китайська економіка переживає період швидкого зростання, проте не обійшлося без певних соціальних проблем, які викликані переходом від планової до ринкової економіки.

На сьогодні дисгармонія у китайському суспільстві проявляється, зокрема, в суперечностях між різними зацікавленими групами, конфліктах між містом і селом, регіональних конфліктах, трудових конфліктах між робітниками й адміністрацією, суперечностях між демократією й автократією, різними віруваннями, матеріальною і духовною цивілізацією, політичним та іншими устроями, людиною і природою тощо [11].

Як зазначено у «Соціальній синій книзі Китаю 2011 року», економічний і соціальний розвиток Китаю також супроводжується багатьма соціальними суперечностями й викликами, включаючи розрив у рівні доходів міського і сільського населення, а нерівномірність в оплаті праці у різних регіонах та різних соціальних класах стає дедалі помітнішою. Стали частіше виникати трудові спори, конфлікти між різними групами населення, поява на ринку неякісних продуктів та ліків, аварії на шахтах, природні катастрофи, а ситуація з соціальним забезпеченням залишається відносно складною. Зростання інцидентів і конфліктів між різними групами населення фактично стало віддзеркаленням усіх соціальних протиріч і проблем протягом періоду проведення політики реформування і відкритості в КНР, що ставить нові виклики перед державними установами країни [12].

Під час XXVI Національного з'їзду Комуністичної партії Китаю, що відбувся в листопаді 2002 р., було офіційно запропоновано концепцію «гармонізації». 19 лютого 2005 р. президент Китаю Ху Цзинтао виступив із промовою на одному з семінарів, де чітко заявив: «Ми прагнемо побудувати гармонійне соціалістичне суспільство, побудоване на принципах демократії, верховенства права, рівності і справедливості, чесності і братерства, життєздатності, стабільності і порядку, гармонії між людьми і природою».

Починаючи з 2005 р. між ученими Китаю у сфері права ведеться активна дискусія з питань розбудови гармонійного суспільств. Частина вчених вважає, що у побудові гармонійного суспільства важливу роль має відігравати механізм корегування права як правовий механізм, здатний допомогти у захисті вразливих груп населення, а також зменшення соціального тиску та забезпечення соціальної справедливості. Інші вчені наполягають на тому, що базовою характеристикою гармонійного суспільства є гармонія стосунків між людьми та між людьми і природою. Ще інші вважають, що верховенство права є суттєвою вимогою для розбудови гармонійного суспільства, а функції верховенства права стосовно побудови гармонійного суспільства полягають в обмеженні влади, врегулюванні конфліктів та створенні системи кредитування.

Підсумовуючи сказане, варто зазначити, що у стародавньому Китаї існувало безліч правових теорій, однак без чіткого розуміння юриспруденції, а поняття «юриспруденція» було впроваджено лише в кінці XIX ст. Після революції у 1911 р. Республіка Китай здебільшого переймала законодавство західного типу відповідно до традицій цивільного права. Створення у 1949 р. Китайської

Народної Республіки при значному радянському впливі призвело до переходу до системи соціалістичного права. Процес реформування і переходу до відкритого суспільства розпочався з 1978 р., і відтоді найбільш актуальними темами юриспруденції є, зокрема, верховенство права і верховенство людини, права громадянина і людини, правова традиція і модернізація права, право і гармонійне суспільство.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Чен Ляоюань*. Дослідження китайської юриспруденції // Право та суспільний розвиток. — 2009. — № 3 (китайською мовою).
2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.64365.com/intelligence/show.asp?id=2> (китайською мовою).
3. *Чжан Веньсянь*. Юриспруденція. — 2007 (китайською мовою).
4. *Ху Юньшуй*. Правові вчення трьох десятиліть: юриспруденція // Правові вчення. — 2008. — № 6 (китайською мовою).
5. *Хе Циньхуа*. Великий спір про правління права та правління людей // Синьмінш щоденний. — 2009. — 11 жовт. (китайською мовою).
6. *Лю Сюебін, Лі Юнцзюнь, Фей Фен*. Три десятиліття китайської юриспруденції в часи реформ та відкритості: 1978–2008 // Право та суспільний розвиток. — 2008. — № 5 (китайською мовою).
7. *Го Даохуей*. Впровадження конституційного урядування та встановлення всезагального верховенства права // Відомості народних судів. — 2001. — 1 січ. (китайською мовою).
8. *Чжан Веньсянь*. Про трансформації парадигм китайської філософії права: від парадигми класової боротьби до парадигми права як фундаментального базису // Китайська юридична наука. — 2001. — № 1 (китайською мовою).
9. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://baike.baidu.com/view/102524.htm> (китайською мовою).
10. *Liu Yigong*. Chinese legal tradition and its modernization // US-China Law Review. — 2011. — № 5.
11. *Сун Чжаолай*. Чому суспільство в Китаї не є негармонійним? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.zgxcfx.com/Article_Print.asp?ArticleID=35471 (китайською мовою).
12. *Лі Сигуан, Го Сяоке*. Мережа громадської думки, що керує масовими подіями [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://theory.people.com.cn/GB/82288/207260/207270/18158229.html> (китайською мовою).

Лю І. Аналіз актуальних тем у сучасній юриспруденції Китаю

Анотація. У статті аналізується розвиток трьох головних етапів юриспруденції від початку ХХ ст. Особлива увага приділяється актуальним питанням юриспруденції Китаю, починаючи з періоду реформ і початку відкритості країни у 1978 р.

Ключові слова: актуальні питання, Китай, юриспруденція.

Лю И. Анализ актуальных тем в современной юриспруденции Китая

Аннотация. В статье анализируется развитие трех главных этапов юриспруденции с начала ХХ в. Особое внимание уделяется актуальным вопросам юриспруденции Китая, начиная с периода реформ и открытости страны в 1978 г.

Ключевые слова: актуальные вопросы, Китай, юриспруденция.

Liu Y. An Analysis of Hot Topics in Contemporary China's Jurisprudence

Summary. The development of three main stages of jurisprudence since the beginning of 20th century is analysed in this article. The main attention is paid to exploring the hot topics of China's jurisprudence since the period of reforms and opening up the country in 1978.

Key words: hot topics, China, jurisprudence.